

TEPAV 2001 KRİZİNİ MASAYA YATIRDI

Reel tüketim yüzde 7 daraldı

Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) araştırmacıları, 2001 krizinden sonra hane halkı tüketim davranışlarının nasıl şekillendiğini araştırdılar. Araştırma sonuçlarına göre reel tüketim yüzde yedi daraldı. Krizden sonra tüketiciler eğer kaliteden vazgeçmeselerdi daralma yüzde 30'a ulaşacaktı. Öte yandan alt gelir grubu hızla daha ucuz mallara yöneldiği için krizden ilk dönemde en az etkilenen grup oldu

Hane halkı reel tüketimi 2001 krizinden sonraki altı aylık dönemde ortalama yüzde yedi daraldı. Reel tüketimdeki gerilemenin bu düzeyde kalması tüketicilerin ucuz ürünlere yönelmesinden kaynaklandı. Eğer bu yönelim olmasaydı reel tüketimdeki gerileme yüzde 30 düzeyine ulaşacak ve 2005 sonuna kadar devam edecekti.

Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfi (TEPAV) Araştırmacıları Sarp Kalkan, Haki Pamuk ve Beyza Polat yaşam standardını ve makroekonomik dengeleri derinden sarsan 2001 krizinden sonra hane halkı tüketim davranışlarının nasıl şekillendiği araştırdılar. Çalışmada, HTP Danışmanlık firmasının 2000–2005 döneminde 28 ilden ve 5 binin üzerinde haneden topladığı veriler kullanıldı.

Araştırma sonuçlarına göre, 2001 krizi hane halkı tüketimini nominal anlamda çok fazla etkilemedi. Mevsimsellikten arındırılmış hane halkı harcaması 2000-2005 dönemi boyunca sürekli artan bir trend takip etti. 2000'in ortasında aylık 50 YTL düzeyinde olan hanebaşı hızlı tüketim malları (yaş meyve-sebze hariç) harcaması 2005 yılının sonunda 150 YTL düzeyine tırmandı.

KALİTEDEN ÖDÜN VERİLDİ

2001 krizini takip eden ilk altı aylık dönemde reel tüketim kaliteden kaçış sayesinde yüzde yedi düştü. Bu düşüşün kaliteden kaçışın yaşanmadığı varsayıldığında yüzde 16 olarak gerçekleşeceği hesaplandı.

İki serinin hareketleri ve düzeyleri bundan sonraki dönemde oldukça farklılaştı. Bu farklılaşmanın en önemli sebebi de 2001 kriziyle başlayan ve 2002 yılının ortasına kadar artarak devam eden "kaliteden kaçış" süreci oldu. 2001 krizi gibi tüketicilerin gelirlerini ve beklentilerini oldukça olumsuz etkileyen bir süreçten sonra yaşanan kaliteden kaçış 2001 sonbaharından itibaren reel tüketimin toparlanmaya başlamasına sebep oldu. 2002 ortasında ise kriz öncesi tüketim düzeyi yakalanabildi. 2004 ile başlayan "normalleşme" sürecinde ise hem tüketim sepetindeki fiyat kompozisyonu yükselmeye başladı, hem de reel tüketim arttı. 2005 başından itibaren kriz öncesi reel tüketim düzeyi yakalandı ve bu seviye yılsonuna kadar korundu.

DARALMA YÜZDE 30'U AŞABİLİRDİ

2000 yılındaki tüketim sepetinin sabit kaldığı ve pahalı malların daha ucuz mallarla ikame edilmediği varsayıldığı durumda ise oldukça farklı bir sonuçla karşılaşıldı. Bu durumda 2001 krizi ile düşüş trendine giren reel tüketim 2003 sonuna kadar düşmeye devam edecekti. Hane halkının beklentilerinin bozulduğu, gelir düşüşlerinin yaşandığı ekonomik kriz sonrasındaki üç yıllık dönemde reel tüketimdeki daralma yüzde 30'u aşacaktı. 2004 başından itibaren ise toparlanma başlayacak, ancak 2005 sonunda reel tüketimin kriz öncesi düzeyin yüzde 10 altında kalmasının önüne geçilemeyecekti.

→ Dar gelirliler daha çabuk uyum sağladı

Reel tüketim serileri sosyoekonomik statü (SES) grubu bazında incelendiğinde ise benzer eğilimler gözlenmesine rağmen süreçler ve hareketlerin şiddetlerinin farklılık gösterdiği belirlendi. Tüm sosyoekonomik grupların 2001 krizinde tüketimlerini daraltmasına rağmen DE grubunda (en düşük SES grubu) kaliteden kaçışın daha fazla yaşanmasından dolayı ikame etkisinden arındırılmamış reel tüketim düşüşü oransal olarak daha düşük oldu. AB grubunda (en yüksek SES grubu) kriz sonrasındaki altı aylık dönemde yüzde 14 düşüş yaşanırken, DE grubundaki düşüş yüzde 9'da kaldı. Ancak krizden ikame sayesinde ilk anda oransal olarak daha az etkilenen DE grubu toparlanma sonrasında reel tüketimini en az artırabilen grup olarak belirlendi. 2005 sonunda AB grubu ikame etkisinden arındırılmamış reel tüketimini kriz öncesi düzeye göre yüzde 16 artırırken, DE grubu aynı dönemde yüzde 11 artırabildi.

→ Tüketimde kaliteden kaçış yaşandı

Araştırma sonuçlarına göre, kriz öncesinde yüzde 47 düzeyinde olan düşük kaliteli malların toplam tüketimden aldığı pay (düşük kalite oranı) Şubat 2001 krizinin hemen ardından başlayıp, 2002 ortasına kadar devam eden bir artış trendine girdi. Bu süreçte düşük kaliteli ürünlerin toplam harcamalardan aldığı pay 10 puan arttı. Kaliteden kaçış dönemi olarak adlandırılan bu dönemin ardından hane halkı bir süre yeni tüketim kompozisyonuyla devam etmeyi tercih etti. Böylece 2004 yılı başına kadar "bekleme dönemi" düşük kaliteli ürün oranı yüzde 56-57 bandında seyretti. 2004 başından itibarense kriz öncesi kalite düzeyini yakalamak üzere düzelme dönemi yaşandı. 2005 ortasında kriz öncesi kalite kompozisyonu yakalandı ve sonraki bir yıllık dönemde ise kalite kompozisyonunda artış devam etti. 2006 Haziranı'nda düşük kaliteli ürünlerin oranı kriz öncesi düzeyin yüzde 4 altına inerek yüzde 43 olarak gerçekleşti.

→ En büyük dalgalanma İzmir'de oldu

Bölgeler bazında kaliteden kaçış süreci incelendiğinde de hareketler benzer olmakla birlikte düzeyler önemli farklılıklar gösterdiği ortaya çıktı.
Kriz sonrasında tüketim kompozisyonunun hangi bölgelerde daha fazla dalgalandığı ise krize karşı ne kadar hassas olunduğu konusunda önemli bir gösterge olarak alındı. Büyük iller arasında krizden sonra tüketim kompozisyonunda en fazla dalgalanmanın yaşandığı şehir İzmir oldu. İzmir ayrıca kriz öncesi tüketim kompozisyonuna en geç geri dönen şehir olma özelliğini de taşıyor. Bölgeler arasında ise İç Anadolu Bölgesi'nin krizden sonra en fazla dalgalanmayı yaşadığı belirlendi.

→ En çok dar gelirliler etkilendi

AB (yüksek gelir) sosyoekonomik statü grubunda kriz öncesinde yüzde 41 düzeyinde olan düşük kaliteli ürünlerin toplam tüketime oranı kaliteden kaçış döneminin sonunda yüzde 49'a çıktı. DE (düşük gelir) grubunda en dikkat çekici nokta kriz öncesinde bile düşük kalite oranının yüzde 50'nin üzerinde olması. Kaliteden kaçış ile birlikte bu oran yüzde 64 gibi oldukça yüksek bir düzeye çıktı.

→ Marketlerden pazarlara yönelme oldu

Kaliteden kaçış sürecinin tüketim sepetlerini etkilediği gibi perakendeci davranışlarını ve tüketicilerin perakendeci tercihlerini de etkilediği ortaya çıktı. Perakendecilerin ürün satışlarında düşük kaliteli ürünlerin payı arttı. Ayrıca tüketicilerin açık pazarlardan yaptıkları alışverişleri arttırdıkları, kalite kompozisyonu yüksek olan lider zincirlerden yaptıkları alışverişleri ise kıstıkları gözlemlendi.